

Katastrofin aineksia

Kävin pitkästä aikaa ASEEES-konferenssissa kuulostelemassa VIE-alue tutkimuksen uusimpia tuulia. Konferenssin teemana oli seuran puheenjohtajan Vitaly Chernetskyn ideoima *liberation*, vapautus. Kuten kaikissa muissakin viime vuosien alamme merkittävimmissä tieteellisissä tapahtumissa, kaiken takana häilyi Venäjän nyt jo toista tuhatta päivää jatkuva hyökkäyssota Ukrainassa. Yleinen keskustelunaihe paneeleissa olikin se, miten Ukraina voisi vapautua Venäjän imperialismin ikeestä.

Erityisen ajatuksia herättäviä olivat McGill-yliopiston politiikan tutkimuksen apulaisprofessori Maria Popovan vahvat puheenvuorot parissakin paneelissa. Popova rinnastaa nykyhetken vuosiin 1944–1946 ja erityisesti Jaltan konferenssiin varoittaen, että suuret länsivallat saattavat olla päättämässä Ukrainan ja ehkä koko itäisen Euroopan kohtalosta laajemminkin suoraan Venäjän kanssa hieman samaan tapaan kuin helmikuussa 1945 Jaltalla Neuvostoliiton kanssa. Stalinin onnistui silloin pelata korttinsa niin hyvin, että koko itäinen Eurooppa putosi lopulta hänen syliinsä sillä verukkeella, että Neuvostoliiton turvallisuus oli taattava.

Vaikka en muista kuulleen koko konferenssin aikana Donald Trumpin nimeä mainitun kertaakaan – toisin kuin kahdeksan vuotta sitten – on selvää, että hänen toisen presidenttikautensa vääjäämättä lähestyvä käynnistyminen tammikuussa 2025 ja suuret puheensa sodan nopeasta päättämisestä ovat aiheuttaneet tämän huolen Ukrainan, itäisen Euroopan, Euroopan unionin ja kenties koko Euroopan mantereen toimijuuden sivuuttamisesta. On kohtalon ironiaa, että vuonna 1945 Churchill, Roosevelt ja Stalin kokoontuivat päättämään Euroopan jaosta juuri Krimin niemimaalla, jonka laiton valtaus keväällä 2014 on keskeisiä nykyisen sodan lähtökohtia. On vaikea välttyä mielikuvilta Trumpista poseeraamassa Livadijan palatsin pihalla Vladimir Putinin rinnalla Jaltan konferenssin 80-vuotispäivänä Venäjän turvallisuuden takuumiehenä.

Sormi tuntuu syystäkin olevan paniikinappulalla yhdessä jos toisessakin läntisessä pääkaupungissa, kun poliittinen johto etsii keinoja pelastaa Ukraina joutumiselta Venäjän vasalliksi. Washingtonissa vielä hetken istuva demokraattipresidentti myönsi lopulta Ukrainalle oikeuden iskeä ohjuksillaan Venäjän puolelle. Berliinissä toinen rampa ankkura pirautti Moskovaan paljastamatta keskustelun oleellista sisältöä ainakaan julkisesti. Pariisissa vihjailtaan omien joukkojen lähettämisestä Ukrainaan, ja Lontoon suunnaltakin kuuluu ainakin huhuja vastaavasta. On tosin vaikea sanoa, miten paljon näissä toimissa on kyse todellisesta tahdosta pelastaa Ukraina. Kuluneiden kolmen vuoden aikana länsimaiden tuen merkitys näyttää olleen lähinnä siinä, että sotaa on saatu pitkitettyä. Tällä hetkellä sota Ukrainassa ja nyt myös Venäjän puolella Kurskin alueella jatkuu kiivaampana kuin ehkä koskaan, kun osapuolet aistivat rauhan- tai ainakin aseleponeuvottelujen lähestyvän vääjäämättömästi ja

pyrkivät hankkiutumaan mahdollisimman hyviin neuvotteluasemiin. Yhtään liioittelematta tai dramatisoimatta näyttää siltä, että lähikuukaudet ovat kriittisiä maanosamme tulevaisuuden suhteen. Kun tämä *Idäntutkimuksen* numero ilmestyy, lienee tapahtunut jo jotain sellaista, jota en tätä kirjoittaessa vielä osaa edes ennakoita. Kun ympärillämme tehdään historiaa, on vaikea nähdä, mikä kaikessa kohinassa on oleellista. Popova painottaa kuitenkin, että jos Venäjä voittaa sotimalla ja ydinsodalla uhkailemalla, vapau(tu)s on uhattuna kaikkialla.

Yhdessä ASEEES-paneelissa keskusteltiin Popovan ja Oxana Shevelin kirjasta *Russia and Ukraine: Entangled Histories, Diverging States* (Polity Press, 2024). Tekijät lähestyvät Venäjän hyökkäyssotaan johtanutta Neuvostoliiton jälkeistä historiaa pohtien sitä, mihin todellisen historian vastaiset kehityskulut olisivat saattaneet johtaa ja olisiko historia voinut mennä niin, ettei Venäjä olisi koskaan käynnistänyt suurhyökkäystään. Tämä on esimerkiksi John Mearsheimerin ja hänen kannattajiensa lempiaihe. Heidän argumenttinsa on, että länsi pakotti Venäjän puolustautumaan nöyryyttämällä sitä, olemalla vähät välittämättä sen turvattomuuden tunteista ja tuomalla väkisin Naton rajat yhä lähemmäs Venäjää. Tutkijayleisön joukossa ei Mearsheimerin teorialle sentään näyttänyt löytyvän kannatusta, mutta salissa tunnustettiin sen uponneen varsin laajasti suureen yleisöön. Suomesta, Venäjän rajan pinnasta, katsoen näkemys tuntuu suorastaan marginaaliselta ja ilmiselvältä Kremlin propagoimalta narratiivilta, mutta kauempana länsipuolellamme se näyttää hyvin monelle aivan uskottavalta. Tilanteen ollessa tämä tuntuu aiheelliselta kysyä, onko tiedeyhteisö epäonnistunut viestinnässään. Ehkä vielä ei kuitenkaan ole liian myöhäistä – onnistuihan ilmastotutkimuskin lopulta öljy-yhtiöiden vaikutusvaltaisesta vastustamisesta huolimatta saamaan suuren yleisön vakuuttuneeksi ilmastomuutoksesta ja ihmisen keskeisestä roolista sen aiheuttamisessa. Vertaus on sikäli epämiellyttävä, että riittäviä toimenpiteitä ilmaston lämpenemisen estämiseksi, tai edes siihen sopeutumiseksi, ei silti vieläkään ole saatu aikaan.

Popovan ja Shevelin mukaan ukrainalaisten osoittaessa mieltään Maidanilla vuodenvaihteessa 2013–2014 vain hyvin harvat politiikan tutkijat uskoivat Ukrainan silloisen Venäjämielisen presidentin Viktor Janukovitšin voivan menettää valtansa. Euromaidanin lopputulos ja Janukovitšin pako Venäjälle olivatkin heidän mielestään kriittinen käännekohta – sen jälkeen Ukrainan tie kohti länttä ei enää ollut estettävissä kuin korkeintaan aseina. Tutkijoilta kysyttiin myös, olisiko Venäjän Ukrainan-vastaisen sodan suurhyökkäysvaihe saattanut jäädä väliin, jos koronapandemia ei olisi aiheuttanut Putinin eristäytymistä niin omista neuvonantajistaan kuin muiden maiden johtajista. Tämä jäänee ikuisiksi spekulointikohteeksi. Popova ja Shevelkään eivät suostuneet ottamaan asiaan lopullista kantaa, mutta pitivät pandemian ratkaisevaa vaikutusta epätodennäköisenä ja korkeintaan tapahtumien eskaloitumista kiihdyttävänä. Toista mieltä on Saksan liittokanslerina vuodet 2005–2021 toiminut Angela Merkel, joka juuri ilmestyneissä muistelmissaan näyttäisi asettuvan vahvasti sille kannalle, että ilman pandemiaa ei olisi täysimittaista hyökkäyssotaakaan. Toisaalta Merkel ei myöskään vielä näe mitään vikaa omassa keskinäisriippuvuutta painottaneessa Venäjän-politiikassaan ja kaasukaupan kasvattamisessaan.

Ehkä sota olisi ollut vältettävissä, jos Venäjä olisi luopunut imperialistisesta identiteetistään. Ehkä sota olisi ollut vältettävissä, jos Ukrainasta olisi tullut Janukovitšin johtama autokratia. Ehkä sota olisi ollut vältettävissä, jos Venäjä olisi demokratisoitunut. Ehkä sota olisi ollut vältettävissä, jos länsi olisi toiminut tiukasti Georgian sodan tai viimeistään Krimin valtauksen jälkeen. Ehkä, ehkä ei. Tärkeää on olla unohtamatta sitä, että syyllinen sotaan on yksin Venäjä.

Maa-ilmänjärjestyksen myllerryksistä huolimatta tutkimusta tehdään arkisemmistakin aiheista edelleen. Siksi tämän numeron teemana on Arki. Teemaan pureutuu erityisen syvälle

Eveliina Heinin ja Meri Kulmalan vertaisarvioitu artikkeli, joka käsittelee venäjänkielisten vammaisten lasten perhearkea Suomessa sosiaali- ja terveystalvelujen saavutettavuuden näkökulmasta. Kirjoittajien tekemät vammaisten lasten äitien haastattelut osoittavat, että saavutettavuudessa olisi paljon parantamisen varaa. Kuvaava esimerkki on äiti, joka sairauskohtauksen saadessaan ei uskaltanut hankkiutua hoitoon, koska ei tiennyt, mistä voisi saada hoitajan vammaiselle lapselleen äidin poissaolon ajaksi.

Venäjän akateemisen filosofian arki ei kuluneena vuonna ole ollut värikkäitä käännteitä vailla. Aiheeseen pureutuu Liisa Bourgeot'n ja Vesa Oittisen essee, joka esittelee niitä kiistoja, joita ”sotilaallisen erityisoperaation” ajan vaatimukset aiheuttavat tiedeakatemian filosofian instituutin työssä. Epäisänmaallisiksi leimattuja filosofeja on paennut maasta ja maahan jääneiden työ on tälläkin alalla yhä enemmän alisteista patrioottis-ideologiselle kontrollille, minkä on vaikea nähdä olevan filosofiselle ajattelulle eduksi. Nähtäväksi jää, syntykö emigraatioon lähteneiden filosofien kynästä jonkinlaista uudenlaista venäläistä filosofiaa.

Numeron ensimmäisessä kolumnissa Rita Pulli tarkastelee Suomen venäjänkielisten arkea monikielisuuden näkökulmasta ja penää parempia mahdollisuuksia niin venäjän kuin suomen kielen kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi. Jarmo Kopsen kolumni taas käsittelee niitä muutoksia, joita hyökkäyssota Ukrainaan on aiheuttanut venäläisessä journalismissa. Hänen mukaansa ulkomaille muuttaneiden uutissivustojen ongelma ei ehkä niinkään ole se, että valtio pyrkii estämään maassa asuvien pääsyn sivustoille, vaan se, että niiden uutisagenda ei enää välttämättä kiinnosta omien arkisten huoliensa kuormittamia kansalaisia.

Taideosasto esittelee tällä kertaa Moskovasta lähtöisin olevan ja nykyään Virossa vaikuttavan Anastasia Lemberg-Lvovan töitä sekä hänen rakentamaansa järjestötyötä taiteilijoiden taloudellisen tilanteen parantamiseksi. Taiteilija on itse laatinut uraansa ja taidekentän rakenteita käsittelevän taideosaston kirjoituksen. Numero sisältää myös kaksi ylirajaisia ilmiötä käsittelevää väitöselktiota: Virpi Kaisto väitteli elokuussa Itä-Suomen yliopistossa Suomen ja Venäjän rajaseudusta elettyä arkielämän tilana ja Julia Bethwaite syyskuussa Tampereen yliopistossa venäläisten toimijoiden vallan muodoista taiteen ylikansallisella kentällä.

Kirja-arvioita numerossa on kaksi. Niistä ensimmäisessä sarjakuvatekijä Leena Romu ruotii Aino Sutisen tuoretta sarjakuvateosta *Ajattelen Ukrainaa koko ajan* kuvaten sitä kokoaan suuremmaksi kirjaksi. Fyysisesti pieni kirja sisältää vahvan aktivistisen viestin Ukrainan puolesta, ja kirjan päähenkilö Aino käy dialogia myös suomalaisen sotatutkimuksen kanssa. Simo Mannilan arvion kohteena taas on Sasha Senderovichin kaksi vuotta sitten ilmestynyt teos *How the Soviet Jew Was Made*, joka käy läpi juutalaisten historiaa Neuvostoliitossa painottuen erityisesti sen alkuaikoihin. Lopuksi ajankohtaisten osastolla joukko Itä-Suomen ja Helsingin yliopiston tutkijoita raportoi menneen syksyn Aleksanteri-konferenssin sadosta. Elina Kahlan ja Margarita Zavadskayan johtaman työryhmän järjestämän ja järjestyksessään 23. Aleksanteri-konferenssin teemana oli autoritaarisuuden vastustaminen Euraasiassa. Toisessa tapahtumaraportissa Teemu Oivo ja Eilina Gusatinsky esittelevät pian Aleksanteri-konferenssin jälkeen järjestetyn Suomen venäjänkielisen väestön medialuottamusta käsitelleen yksipäiväisen konferenssin esitelmää ja keskusteluita.

Idäntutkimuksesta ilmestyy seuraavaksi vapaan teeman numero, minkä jälkeen vuoden 2025 muiden numeroiden teemat ovat Ilmasto, Ikä ja Kieli. Kaikkiin teemanumeroihin ehtii vielä tarjota niin vertaisarvioituja kuin muitakin juttuja, joskin Ilmasto-numeron vertaisarvioitujen artikkelien kanssa on jo kiire. Tarkemmat kirjoittajakutsut takarajoineen löydät tutusti lehden kotisivuilta osoitteesta <<https://journal.fi/idantutkimus>>.

Tämän numeron myötä saapuu päätökseensä kolmas vuoteni *Idäntutkimuksen* päätoimitajana. Vuodet ovat olleet murheellisen sodan sävyttämiä, mutta aina vuodenvaihteessa olen yrittänyt jaksaa toivoa parempaa tulevaisuutta. Niin teen nytkin ja ennustan, että seuraavan vuosikerran tullessa päätökseensä ovat taistelut Ukrainassa ohi. Tulevaisuus näyttäköön, miten siihen tilanteeseen on tultu.

Bostonissa ja Helsingissä 26.11.2024

Mika Perkiömäki